

X.

FRA N. E. BALLE FØRSTE EMBEDSTID.

Af Bjørn Kornerup.

Kilderne til Oplysning om den senere saa bekendte Biskop *Nicolai Edinger Balles* yngre Aar, indtil han 1772 blev knyttet til Københavns Universitet som Professor i Teologi, er ikke saa mange, at man ikke med Opmærksomhed skulde søge at udnytte ethvert ukendt Bidrag, der frembyder sig¹. Efter at være vendt hjem fra et Studieophold i Udlandet blev den unge Magister Balle den 3. Juli 1771² udnævnt til Sognepræst i et Landsbykald i en fjern Afkrog af Landet, Kettrup og Gøttrup i Vester Han Herred. Nedenfor skal hans Ansøgning om dette Kald meddeles tillige med de anbefalende Udtalelser, som hans Lærere og Velyndere fremkom med ved denne Lejlighed³. Som i lignende Tilfælde⁴ er det ogsaa i dette i mere end een Henseende lærerigt at iagttage, med hvilke Øjne det ældre Slægtled betragtede en Mand, der var som forudbestemt til at indtage en meget fremragende Plads paa sit Omraade.

¹) De fyldigste Efterretninger om Balles Studietid er samlede i Jens Møller, Biskop Dr. Nicolai Edinger Balles Levnet og Fortjenester, 1817, S. 11—59. Jvfr. Kh. Saml. 6. R. IV, 361—4. Jens Møller har kunnet bygge paa flere nu tabte Kilder, deriblandt paa Balles Stambog, der for-gæves er blevet eftersøgt af mig i hans Families Besiddelse.

²) Danske Kancelli, 2. Dept., Aabne Breve 1771 Nr. 61. — Embedet, hvis Indkomst angives til 237 Rdlr. aarligt, søgtes af ikke mindre end 28 Ansøgere. Blandt disse var af mere kendte den herrnhutiske Bjørn Lund (siden i Hellested), Parmo Carl Petersen (siden i Kolding) og J. F. Horster (siden i Strø). Paa Kancelliets Forestilling var Balle opført som Nr. 1 som »et værdigt Subject« (Indlæg).

³) Efter Original i Indlæg til forannævnte Registrantnr. Baade Ansøgningen og Attesterne har været ubekendte for Jens Møller (jvfr. anf. Skrift S. 59).

⁴) Jvfr. Balles Udtalelse 1786 om Fr. Münster i Kh. Saml. 4. R. II, 620—1 samt Attesterne for H. N. Clausen sst. 6. R. VI, 96—99 (jvfr. S. 92).

Balles Ansøgning har følgende Ordlyd:

Til Kongen.

Saavel en herskende Lyst til at tiene Kirken og Staten i et offentligt Embede, som mine nærværende slette Omstændigheder bevæge mig til, igien allerunderdanigst at bønfalde Deres Majestæt om en Allernaadigst Befordring til Sognekaldet i Kietterup og Giøtterup i Vester Hann Herred i Nørre-Jylland. Jeg har i fiire Aar her ved Universitetet, og siden ligesaa længe ved Universiteterne i Leipzig og Giøttingen, under Anførsel af de berømte Mænd, Ernesti, Gellert, Walch¹, søgt at forhverve mig de Indsigter, som udfordres til en duelig Lærere. Prøver paa min Fremgang har jeg ikke manglet at aflegge, saavel i Latinske Afhandlinger, som paa Prædikestoelen, til de Lærdes og mine Velynderes Fornøjelse; hvoriblandt den afdøde Hannoverske Premier-Minister Hr: Geheime Raad von Münchhausen var, som ønskede at forfremme mig ved Universitetet i Giøttingen, om ikke Pligt, saavelsom Lyst til Fædrenelandets Tieneste havde holdt mig tilbage fra at modtage hans fordeelagtige Tilbud². Ikke destomindre vil jeg lidet kunde tiene mit Fædreneland, saalænge Fattigdom skal nøde mig til at spille den største Deel af Tiden paa at erhverve fornødne Opholds-Midler. Under taaleligere Omstændigheder derimod vilde Leyligheden til at arbejde paa nyttige Videnskabers og Religionens Fremvæxt ey alleene blive mindre indskrænket for mig, men Sindets Fyrighed, som en studerende ikke kan undvære, endog meget forøges. Maatte det allernaadigst behage Deres Majestæt at skiænke mig Sognekaldet i Kietterup og Giøtterup, skal jeg af yderste Kræffter stræbe, saavel ved mit Embedes ivrige Iagttagelse, som ved andre Arbeyder til Studeringers Fremvæxt at viise min Allerunderdanigste Taknemlighed.

Stormægtigste Allernaadigste Konge
Deres Majestæts

Kiøbenh: in
Colleg: Mediceo
d: 29 Maji 1771.

Allerunderdanigste Arve-Undersaatt
Nicolai Edinger Balle.

¹) Johann August Ernesti (1707—81), fra 1756 Professor i Leipzig. Christian Fürchtegott Gellert (1715—69), fra 1751 Professor sst. Om C. W. F. Walch se S. 662.

²) Universitetets mægtige og nidkære Kurator, Gehejmerraad Gerlach Adolph Friherre af Münchhausen (1688—1770). Jvfr. Götz von Selle, Die

[*Herpaa er tegnet følgende Udtalelser, men kun den første i Original:*]

Magister Balle er for sine grundige Theologiske og andre smukke Viidenskabers skyld, hand saavel her ved Academiet, som ved Udenlands Universiteter har forhvervet sig, saa bekiendt, at hand fortjener deres Agt og Kierlighed, som elske samme, da hand derhos har gode Gaver til Prædicke-Stolen, samt udi sit heele Forhold viiser sig meget exemplarisk, skulle det inderlig glæde mig, saafremt hannem en Meenighed maatte vorde anbetroet, hvor hand kunde aagre med det gode Pund, hannem af Gud er bleven betroet.

Kiøbenhavn d. 29de Maji 1771.

L. Harboe¹.

Attest fra Hr. Biskop Rottbøl².

Da Hr. Mag. Nicolai Edinger Balle har begiert mit Vidnesbyrd om sin Duelighed til et Embede i Kirken, saa kan jeg hellig forsikre, at jeg har kiendt meget faae Lærde, og ingen blandt den studerende Ungdom, som kan sættes i Ligning med ham; og det er langt fra, at jeg holder mig selv værdig dertil, men tilstaaer derimod gierne og med Taknemlighed, at jeg af hans behagelige Omgang altid har lært noget. Især har jeg forundret mig over hans Styrke i Kirke-Fædreneres Læsning og Kirkehistorien, saavel som i de lærde Sprog, samt over den Skønsomhed og gode Smag, han dermed foreener, at jeg nu intet skal tale om hans elskværdige Undseelighed og gode Gemytsbeskaffenhed. Der bør i mine Tanker ikke saameget spørges, om han bør have endog et fornemme Geistlig Embede, som, om Embedet er godt nok? og om man ikke heller burde stræbe at skaffe ham jo før jo heller Sted i det Kiøbenhavniske Ministerium eller Universitetet? Thi for det sidste synes han ret at være dannet, og særdeelees til den Theologiske Profession.

Kiøbenhavn d. 5te Martii 1771.

Rottbøll.

Georg-August-Universität zu Göttingen 1737—1937, 1937, især S. 16 ff., om den omhandlede Episode Jens Møller, anf. Skrift S. 37 ff.

¹) Sjællands Biskop Ludvig Harboe (1709—83).

²) Biskop over Viborg Stift, Dr. theol. Christen Michael Rottbøll (1729—80).

Attest fra Hr. Dr. Holm Prof.¹.

'Magister Nicolai Edinger Balle haver jeg i mange Aar kiendt, og gandske særdeeles yndet, for hans meget gode Talenter, særdeeles distingverede Fliid, og berømmelige Lærdom, paa hvilken han baade paa dette Universitet, og et par Tydske Universiteter haver aflagt meget gode Prøver. De Academiske beneficia, han haver behøvet og faaet, ere ham med Glæde, som en saameget værdig confererede. Ligesom jeg haver paaliidelig Kundskab derom, at ham i Giöttingen ere giordte meget gode Tilbud, for at beholde ham der ved Universitetet²; saa haver jeg tænkt, at det kunde være gandske tienligt, om han med Tiden kunde her ved Universitetet vorde employeret. I Examine Theologico fik han 1765 d. 28 Aug. Laudabilem, og for sin Dimiss-Prædiken 1766 d. 26 Sept. samme Charachter. Da han nu agter allerunderdanigst at gjøre Ansøgning om et Præstekald, saa meddeeles ham meget gierne det Vidnesbyrd, at jeg agter ham at være en meget værdig Candidat, og tvivler ingenlunde paa, at han jo med Retsindighed og Fliid betiener det Embede, som ham allernaadigst maatte vorde betroet.

Kiøbenhavn d. 4 Mart. 1771.

P. Holmius.

Attest fra Hr. Dr. Cramer Prof.³.

Under dem af den Danske lærde Ungdom, som jeg haver stoert Haab om, at de i Fremtiden vil gjøre sig særdeeles fortient om deres Fædrenelands sande Nytte, Religionen i sær, Dyd og gode Sæder, kiender jeg ingen, som jeg burde meere elske, og have større Høyagtelse for, end Hr. Mag. Nicolai Edinger Balle. Da han attesterede, fattede jeg strax meget stoert Haab om ham; saa gode Indsigter viiste han allerreede den Gang i Theologien, og andre dertil hørende Videnskaber. Alt hvad jeg hørte om ham og hans Opførsel her ved Akademiet var roesværdigt, og bestyrkede mig i mit Haab om ham, hvilket han har opfyldt, og tillige overgaaet. Han gik herfra til Leipzig, hvor hans Dyd, hans Fremgang i Videnskaberne, som

¹) Professor, Dr. theol. Peder Holm (1706—77). Balle var oprindelig i særlig Grad Discipel af Peder Holm (Jens Møller S. 13 f.).

²) Jvfr. 659, 662.

³) Professor, Dr. theol., siden Prokansler ved Universitetet i Kiel, Johan Andreas Cramer (1723—88).

en Theolog maae legge sig effter, og hans heele Opførsel gjorde ham en Ernesti og Gellert saa kjær, at begge i deres Breve taledes om ham, ikke saavel, som om en af deres værdigste Discipler, men som om en allerreede lærd Mand, der vilde gjøre sig med Tiden meget fortient om hans Fædreneland. Da han var i Giöttingen dereffter kuns et Aar, bleve hans Gaver og Indsigter, uagtet hans Beskeedenhed, det Akademies Professorer, i sær en Walch, Heyne og Fedder¹, saa bekiendte, at den nu Salige Geheime Raad von Münchhausen tilbød ham en Repetents Embede i Seminario Theologico først med 150 Rdl., og dereffter med 200 Rdl. aarlig Løn, med tillagte Forsikring, at han inden 2 Aar skulde blive Professor Extraordinarius Theologiæ; hvilket Tilbud han ikke vilde modtage af Kierlighed til Fædrenelandet, skøndt han her intet havde at vente strax uden en Plads i Collegio Borrichiano. Hvorfor jeg hiertelig ønsker, at Guds Forsyn, da han slet ingen Formue har at leve af, vil naadeligen belønne ham, ogsaa for det, han har elsket sit Fædreneland saa høyt, med en anstændig Befordring. Hans oprigtige Guds-frygt, Dyd, Redelighed og Flid i at gjøre sig stedse fuldkomnere, forbunden med en ædel Beskeedenhed og Ydmyghed, gjøre ham elskværdig for alle, som kiende ham. Hans meget udvidede og grundige Indsigter i det Hebraiske, Grædske og Latinske Sprog, i alle Theologiens Deeles, og den Christelige Sædelære, i Kirkehistorien, i sær historia dogmatum, i Kirkefædrene, som han har giordt sig saa bekiendt, at jeg venter af ham mange lærde Oplysninger deri, i de gamle Latinske og Grædske Skribentere, hans sunde Smag i at tale og skrive det Latinske, Danske og Tydske Sprog, give mig det visseste Haab om, at han med Tiden vil blive et klart skinnende Lys i vores Kirkes vigtigste Embede.

Kiøbenhavn d. 3 Martii 1771.

Jo. Andr. Cramer Dr. & Prof. Theol. ordin.

Attest fra Dr. Walch Prof. Theol. i Giöttingen².

Qvum Vir clarissimus doctissimusqve M. Nicolaus Edinger
Balle Danus nobiscum vixit, usus sum opportunitate cogno-

¹) Om Walch se Note 2. Christian Gottlob Heyne (1729—1812), Prof. i Göttingen. Johann Georg Heinrich Feder (1740—1821), fra 1768 Professor i Filosofi sst.

²) Kirkehistorikeren Christian Wilhelm Franz Walch (1726—84), Professor i Göttingen fra 1753. Balle havde med særlig Flid lagt sig efter kirkehistoriske Studier under Walchs Ægide (Jens Møller S. 33, 34).

scendi insignia, quibus conspicuus est, cum ingenii, tum animi ornamenta, et quantos eruditionis, pietatisque et virtutis fructus rei sacræ spondeat, intellexi. Edidit enim non solum publicæ doctrinæ exquisita specimina, sed privatim etiam et inter familiares congressus præclaram litterarum Græcarum maxime, et historiæ Ecclesiasticæ et Patrum veterum monumenta legendi et interpretandi artis copiam, incredibilem augendi illam ardorem, mores integerrimos et admirandam quibusvis officiis viri boni et Christiani satisfaciendi sedulitatem mihi comprobavit. Quo quidem accidit, ut ægre ferrem, eum nuper a nobis discedere et repetere patriam, abeuntem vero piis prosequeretur votis, velit Deus ei non modo quævis læta, prospera, et salutaria tribuere, sed locum etiam facultatemque concedere, multa illa et magna, quæ sibi comparavit, futuri Theologi decora ad juvandam ornandamque rem Christianam et Evangelicam¹ convertendi. Ita vero ut eveniat, denuo Deum precor. In Acad. Georgia Aug. d. 24 Febr. Anni Seculi LXXI.

Christian Guilielm. Franc. Walchius
S. T. D. et Pr. Prim.

Kun i et meget kort Tidsrum — knap Trefjerdingaar — kom Balle til at virke som Præst i det fjerne Kettrup og Gøttrup. Mindet om denne Periode i hans Liv er fornylig blevet fornyet ved en Artikel af F. Elle Jensen, der med Benyttelse af det meget sparsomme Materiale, som er levnet, fremdrager Træk til Belysning af et ikke glædeligt Tidsrum i Balles Liv². I Betragtning af Kildestoffets Magerhed havde det dog maaske været rimeligt at benytte Lejligheden til ogsaa at medtage nogle faa andre Træk.

Det kunde vække Forundring, at en akademisk saa fint kvalificeret Mand som Balle kunde faa i sine Tanker at søge et saadant Præstekald in ultima Thule. Elle Jensen antyder da ogsaa, at han i sin Beslutning »rimeligvis [var] tilskyndet af sin Kæreste, Frederikke Severine Grundtvig«³.

¹) Teksten har ved en Fejlskrift: Evangelicum.

²) F. Elle Jensen, Nicolaj Edinger Balle som Sognepræst i Kettrup i Historisk Aarbog for Thisted Amt 1950 S. 74—84.

³) Anf. Sted S. 76.

Sikkert bør dette Synspunkt betones langt stærkere. En Balle saa nærtstaaende Mand som Johan Henrik Tauber siger dog udtrykkeligt, at han blev »overvunden ved sin Kjærestes uimodstaaelige Overtalelser«¹.

Som det var at vente, befandt Balle sig hjerteligt ilde i sit nye Embede blandt jydske Landsbypræster, hvem han betragtede væsentlig som »Studekjendere og Hesteprangere«². Forøvrigt maa man vistnok tænke sig, at Balle den Gang ikke i tilstrækkelig Grad ejede Verdenserfaring til at omgaaes sine maaske noget rustificerede Herredsbrødre.

Meget betegnende er i saa Henseende den Historie, som Laurids Engelstoft senere paa sin Rejse i Jylland 1805 hørte og optegnede³: Balle holdt en Gang i en Del Præsters Nærværelse en Prædiken over Temaet: »den, som har mere, end han selv behøver, han dele med den, som haver behov«. Efter Prædikenen samledes Præsterne til en solid Frokost. En af dem skar da et Stykke af en Flæskeskinke af og lagde den over paa sin Nabos Tallerken med Ordene »den, som har mere . . . etc.« »Balle, som hørte dette, blev derover yderst opbragt, holdte et forskrækkeligt Huus og forlod meget forbittret Stuen og gik op i sit Værelse«!

I sit Embede virkede Balle sikkert med vanlig Nidkærlighed og Flid. I et af sine senere Skrifter, det ejendommelige »Vei til Hæderlighed for Geistlige«, 1785, har han tilfældigvis opbevaret et Par Smaatræk fra Kettrup-Perioden. Bl. a. fortæller han om, hvorledes han med Iver søgte at fremme Katekisationsarbejdet. »Stundum vederfaredes mig i Kiettrup og Giøttrup Meenigheder den hæderlige Fornøielse, at gifte Mænd i Stolene frievilligen besvarede, hvad de Unge

¹) Dansk Maanedsskrift, udg. af Matthias Steenstrup, 1865, I, 123.

²) Sst. S. 433. Citat af et Brev af Balle kun bevaret i Taubers Gengivelse (i dennes Dagbog i Aalborg Katedralskoles Bibliotek). Taubers egentlige »Brevbog« for Tiden før 1786 synes brændt 1834 (Dansk Tidsskrift 1863, I, 435).

³) Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. R. VI, 35.

ikke vidste at udvikle« (S. 28). Ogsaa et andet Punkt berører han, naar han beretter følgende om Kirkebønnen (sst. S. 23): »Medens jeg var Præst paa Landet, havde jeg en vis Bøn for Prædiken til de ordentlige Søndage, og en anden til Festdagene. Da jeg neppe havde fem Gange brugt den første, begyndte allerede nogle Stemmer i Menigheden at følge mig; og nu varede det ikke længe, førend hele Menigheden havde lært at bede, ligesom jeg. Hvert Aar havde jeg foresat mig, at komme frem med en nye Bøn, for at hindre, saavidt mueligt, at ikke den hellige Øvelse skulde ved stedsevarende Brug af en og samme Formular forandres hos de Fleste til en tom Lyd uden Forstand. Andre Præster gjøre det samme; og vi, som paa denne Maade komme vore Menigheder til Hielp, have derfor havt den Glæde, at høre baade hist og her et varmt Andægtigheds Suk, som under Bønnen opstigede fra redelige Hierter til vores gode Fader i Himlen. Vi saae tillige den hele Menighed, om ikke liggende paa Knæe, saa dog nedbøiet i Stolene, med Ansigtet henstrakt over foldede Hænder«. Et ret mærkeligt lille Situationsbillede fra en jydsk Landsbykirke i den unge Magister Balles Embedstid.
